Roll No. ....

Total No. of Questions : 5]

026/B

[Total No. of Printed Pages : 20

SS

2326

ਸਲਾਨਾ ਪਰੀਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ

ECONOMICS

(Common for Humanities, Science and Agriculture Groups)

(Punjabi, Hindi and English Versions)

Time Allowed : 3 Hours | **Maximum Marks : 80**

(Punjabi Version)

ਨੋਟ : (i) ਆਪਣੀ ਉੱਤਰ-ਪੱਤਰੀ ਦੇ ਟਾਈਟਲ ਪੰਨੇ 'ਤੇ ਵਿਸ਼ਾ-ਕੋਡ/ਪੇਪਰ-ਕੋਡ ਵਾਲੇ ਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾ-ਕੋਡ/ਪੇਪਰ-ਕੋਡ 026 ਜ਼ਰੂਰ ਦਰਜ ਕਰੋ।

(ii) ਉੱਤਰ-ਪੱਤਰੀ ਲੈਂਦੇ ਹੀ ਇਸ ਦੇ ਪੰਨੇ ਗਿਣ ਕੇ ਦੇਖ ਲਓ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਟਾਈਟਲ ਸਹਿਤ 28 ਪੰਨੇ ਹਨ ਅਤੇ ਠੀਕ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਹਨ ।

(iii) ਉੱਤਰ-ਪੱਤਰੀ ਵਿਚ ਖ਼ਾਲੀ ਪੰਨਾ/ਪੰਨੇ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੱਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ/ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

(iv) **ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਜ਼ਰੂਰੀ** ਹਨ ।

(v) ਪ੍ਰਸ਼ਨ-ਪੱਤਰ ਵਿਚ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਪੰਜ **ਭਾਗ-ੳ, ਅ, ੲ, ਸ** ਅਤੇ **ਹ** ਹਨ ।

(vi) **ਭਾਗ-ੳ** ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ. 1 ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਚੋਣ ਵਾਲੇ 20 (i) ਤੋਂ (xx) ਉਪ ਭਾਗ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਉਪ-ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁ-ਵਿਕਲਪਕ ਚੋਣ/ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ/ਸਹੀ-ਗ਼ਲਤ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1 ਅੰਕ ਦੇ ਹਨ ।

(vii) **ਭਾਗ-ਅ** ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ. 2 ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ 10 ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਉੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹਨ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 2 ਅੰਕ ਹਨ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 40-60 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ।

(viii) **ਭਾਗ-ੲ** ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ. 3 ਹੈ ਵਿਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਚੋਣ ਵਾਲੇ ਛੋਟੇ ਉੱਤਰਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 4 ਉਪ-ਭਾਗ ਹਨ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 4 ਅੰਕ ਹਨ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 80-100 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ।

(ix) **ਭਾਗ-ਸ** ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ. 4 ਵਿਚ 2 ਸਰੋਤ ਆਧਾਰਿਤ/ਕੇਸ ਆਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ (ੳ) ਤੋਂ (ਅ) ਨਾਲ 6 ਸਵਾਲ ਹਨ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 1 ਅੰਕ ਦਾ ਹੈ ।

(x) **ਭਾਗ-ਹ** ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨੰ. 5 ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਦੇ 2 ਉਪ-ਭਾਗ (i) ਤੋਂ (ii) ਹਨ । ਉਪ ਭਾਗਾਂ (ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ) ਵਿਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਚੋਣ ਹੈ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ ਛੇ ਅੰਕ ਹਨ । ਲਿਖਤੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 120-150 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਦਿਓ ।

(xi) ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਹਨ । ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਭਰਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਸਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੋਟ :- ਸਧਾਰਨ ਕੈਲਕੂਲੇਟਰ ਵਰਤਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੈ ।

[Turn over

ਭਾਗ - ੳ

(1 ਅੰਕਾਂ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ)

1. **ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦੇ 20 ਉਪ-ਭਾਗ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ। ਹਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇੱਕ ਅੰਕ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।** 20x1=20

(i) ਦੀਰਘ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾਂ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਸਹੀ/ਗ਼ਲਤ) 1

(ii) ਸੀਮਾਂਤ ਲਾਗਤ ਵੱਕਰ ਔਸਤ ਲਾਗਤ ਵੱਕਰ ਨੂੰ ਨਿਊਨਤਮ ਬਿੰਦੂ 'ਤੇ ਕੱਟਦਾ ਹੈ। (ਸਹੀ/ਗ਼ਲਤ) 1

(iii) ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ **ਕਥਨ** (A) ਅਤੇ **ਕਾਰਨ** (R) ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਹੀ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣੋ। 1

ਕਥਨ (A) : ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸੀਮਾਂਤ ਤੁਸ਼ਟੀਗੁਣ ਧਨਾਤਮਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੁੱਲ ਤੁਸ਼ਟੀਗੁਣ ਵੱਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਾਰਨ (R) : ਕੁੱਲ ਤੁਸ਼ਟੀਗੁਣ ਸੀਮਾਂਤ ਤੁਸ਼ਟੀਗੁਣਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਕਲਪ :

(ੳ) **ਕਥਨ** (A) ਅਤੇ **ਕਾਰਨ** (R) ਦੋਵੇਂ ਸਹੀ ਹਨ ਅਤੇ **ਕਾਰਨ** (R) **ਕਥਨ** (A) ਦਾ ਸਹੀ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਹੈ।

(ਅ) **ਕਥਨ** (A) ਅਤੇ **ਕਾਰਨ** (R) ਦੋਵੇਂ ਸਹੀ ਹਨ ਅਤੇ **ਕਾਰਨ** (R) **ਕਥਨ** (A) ਦਾ ਸਹੀ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(ੲ) **ਕਥਨ** (A) ਸਹੀ ਹੈ ਪਰ **ਕਾਰਨ** (R) ਗ਼ਲਤ ਹੈ।

(ਸ) **ਕਥਨ** (A) ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਪਰ **ਕਾਰਨ** (R) ਸਹੀ ਹੈ।

(iv) **ਕਾਲਮ - I ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਮਦਾਂ ਦਾ ਕਾਲਮ - II ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਾਲ ਸਹੀ ਮਿਲਾਨ ਦਾ ਉਚਿਤ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣੋ :** 1

	ਕਾਲਮ - I		ਕਾਲਮ - II
(a)	ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ (TR)	(i)	ਕੁੱਲ ਆਮਦਨ ਸਮਾਨ ਦਰ ਨਾਲ ਵਧੇਗੀ
(b)	ਔਸਤ ਆਮਦਨ (AR)	(ii)	ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪੂਰਨ ਲੋਚਦਾਰ ਹੋਵੇਗੀ
(c)	ਸਥਿਰ ਸੀਮਾਂਤ ਆਮਦਨ	(iii)	ਵਸਤੂ ਦੀ ਕੀਮਤ
(d)	ਫਰਮ ਦਾ ਔਸਤ ਆਮਦਨ ਵੱਕਰ	(iv)	ਕੀਮਤ × ਮਾਤਰਾ

	(a)	(b)	(c)	(d)
(ੳ)	(iv)	(iii)	(i)	(ii)
(ਅ)	(iii)	(iv)	(i)	(ii)
(ੲ)	(ii)	(i)	(iv)	(iii)
(ਸ)	(iv)	(i)	(iii)	(ii)

(v) ਹੇਠ ਲਿਖਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਗੁਣਕ ਪਤਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਹੀ ਸੂਤਰ ਹੈ ? 1

(ੳ) $K = \frac{1}{1-MPC}$ (ਅ) $K = \frac{1}{MPS}$

(ੲ) $K = \frac{\Delta Y}{\Delta I}$ (ਸ) ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ

(vi) ਸਰਕਾਰੀ ਬਜਟ ਕਿਸ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? 1

(ੳ) ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ (ਅ) ਵਿੱਤ ਮੰਤਰੀ

(ੲ) ਗ੍ਰਹਿ ਮੰਤਰੀ (ਸ) ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ

(vii) ਕਾਲਮ - I 'ਚ ਦਿੱਤੀਆਂ ਮਦਾਂ ਦਾ ਕਾਲਮ - II 'ਚ ਦੀਆਂ ਮਦਾਂ ਨਾਲ ਸਹੀ ਮਿਲਾਨ ਕਰਕੇ ਇਕ ਉਚਿਤ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣੋ : 1

ਕਾਲਮ - I		ਕਾਲਮ - II	
(a)	ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰ	(i)	ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰ
(b)	ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰ	(ii)	ਆਮਦਨ ਕਰ
(c)	ਰਾਜਸਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ	(iii)	ਸਕੂਲ ਦੀ ਉਸਾਰੀ
(d)	ਪੂੰਜੀਗਤ ਖ਼ਰਚ	(iv)	ਕਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ

	(a)	(b)	(c)	(d)
(ੳ)	(iv)	(ii)	(iii)	(i)
(ਅ)	(ii)	(i)	(iv)	(iii)
(ੲ)	(iv)	(iii)	(ii)	(i)
(ਸ)	(i)	(ii)	(iv)	(iii)

(viii) ਲੋਚਸ਼ੀਲ ਵਟਾਂਦਰਾ ਦਰ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ ਕਿਸ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ? 1

(ੳ) ਵਿਦੇਸ਼ ਵਟਾਂਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ (ਅ) ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਵਟਾਂਦਰਾ ਦੀ ਪੂਰਤੀ

(ੲ) ੳ ਅਤੇ ਅ ਦੋਵੇਂ (ਸ) ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ

(ix) ਲੇਖਾਂਕਣ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਭੁਗਤਾਨ ਬਾਕੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ________ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । (ਸੰਤੁਲਿਤ/ਅਸੰਤੁਲਿਤ) 1

(x) ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਦੁਰਲੱਭਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ? 1

(ੳ) ਐਡਮ ਸਮਿਥ (ਅ) ਡਾ. ਮਾਰਸ਼ਲ

(ੲ) ਜੇ.ਐੱਸ. ਮਿੱਲ (ਸ) ਰੋਬਿਨਸ

(xi) $P_x * Q_x + P_y * Q_y = M$ ਸਮੀਕਰਨ ________ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ । 1

(ੳ) ਉਦਾਸੀਨ ਵੱਕਰ (IC) (ਅ) ਬਜਟ ਰੇਖਾ

(ੲ) ਕੀਮਤ ਰੇਖਾ (ਸ) ਬਜਟ ਰੇਖਾ/ਕੀਮਤ ਰੇਖਾ

(xii) ਮੰਗ ਦਾ ਨਿਯਮ ________ ਉੱਤੇ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ । (ਸਧਾਰਨ ਵਸਤੂਆਂ/ ਘਟੀਆ ਵਸਤੂਆਂ) 1

(xiii) ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕੁੱਲ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਲਾਗਤ ________ ਹੋਵੇਗੀ । 1

(ੳ) ਵੱਧ (ਅ) ਘੱਟ

(ੲ) ਸਥਿਰ (ਸ) ਸਿਫ਼ਰ

[Turn over.

BS

(xiv) ਜੇਕਰ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਲੋਚ ਇਕਾਈ ਹੈ ਤਾਂ ਵਸਤੂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵਿੱਚ 10% ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਉਸਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ ? 1

(ੳ) 8% (ਅ) 12% (ੲ) 15% (ਸ) 10%

(xv) ________ ਕੀਮਤ ਵਸਤੂ ਦੀ ਸੰਤੁਲਨ ਕੀਮਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਉੱਚਤਮ/ਨਿਊਨਤਮ ਸਮਰਥਨ) 1

(xvi) ਸਮਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ________ ਹੈ। 1

(ੳ) ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੂਰਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (ਅ) ਅੰਸ਼ਿਕ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

(ੲ) ਸਧਾਰਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (ਸ) ਕੀਮਤ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

(xvii) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ________ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ ਦਾ ਜੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 1

(ੳ) ਨਾਗਰਿਕਾਂ (ਅ) ਸਧਾਰਨ ਵਸਨੀਕਾਂ

(ੲ) ਗੈਰ-ਨਿਵਾਸੀਆਂ (ਸ) ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਨਿਵਾਸੀਆਂ

(xviii) ਇੱਕ ਵਪਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਦੂਸਰੇ ਵਪਾਰੀ ਨੂੰ ਚਾਲੂ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਚੈੱਕ ________ ਹੈ। (ਨਿਕਟ ਮੁਦਰਾ/ਆਦੇਸ਼ ਮੁਦਰਾ) 1

(xix) ਤਰਲਤਾ ਜਾਲ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਪੂਰਨ ਲੋਚਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। (ਸਹੀ/ਗ਼ਲਤ) 1

(xx) ਜੇਕਰ ਸੀਮਾਂਤ ਉਪਭੋਗ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ (MPC) = 0.6 ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਸੀਮਾਂਤ ਬਚਤ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ (MPS) ਦਾ ਮੁੱਲ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ ? 1

(ੳ) 0.6 (ਅ) 0.4 (ੲ) −0.6 (ਸ) −0.4

ਭਾਗ - ਅ

2. ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ। ਹਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 40 - 60 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ। ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 2 ਅੰਕ ਦਾ ਹੈ। **10x2=20**

(i) ਮੁਦਰਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕਿੰਨ੍ਹਾ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? 2

(ii) ਪੂਰਨ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? 2

(iii) ਸਰਕਾਰੀ ਬਜਟ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ। 2

(iv) ਵਪਾਰ ਸੰਤੁਲਨ 10,000 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦਾ ਘਾਟਾ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਯਾਤ ਦਾ ਮੁੱਲ 25,500 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੈ। ਨਿਰਯਾਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਕਿੰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ ? 2

(v) ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਲਿਖੋ। 2

(vi) ਇਕਸਾਰ ਤਰਜੀਹਾਂ (monotonic preferences) ਕੀ ਹਨ ? 2

(vii) ਕਿਸੇ ਫਰਮ ਦੀ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਤੋਂ ਸੀਮਾਂਤ ਉਤਪਾਦ (MP) ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰੋ। 2

ਮਜ਼ਦੂਰ	10	20	30	40	50
ਕੁੱਲ ਉਤਪਾਦ	100	220	360	460	500

(viii) ਪੂਰਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕੋਈ ਦੋ ਤੱਤ ਲਿਖੋ। 2

(ix) ਅਦਿੱਖ ਹੱਥ (invisible hands) ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? 2

(x) ਸਟਾਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ। 2

ਭਾਗ - ਦ

3. ਛੋਟੇ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ । ਹਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 80 - 100 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 4 ਅੰਕ ਦਾ ਹੈ । 4x4=16

(i) ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿੱਜੀ ਆਮਦਨ (Private Income) ਪਤਾ ਕਰੋ : 4

	ਮਦਾਂ	ਰਕਮ (ਕਰੋੜ ਰੁ. ਵਿੱਚ)
1.	ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਆਮਦਨ	254
2.	ਸਰਕਾਰੀ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਸ਼ੁੱਧ ਚਾਲੂ ਹਸਤਾਂਤਰਨ	10
3.	ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਚਾਲੂ ਹਸਤਾਂਤਰਨ	4
4.	ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਰਜ਼ 'ਤੇ ਵਿਆਜ	10
5.	ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁੱਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ	– 3

ਜਾਂ

ਕੇਂਦਰੀ ਬੈਂਕ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਬੈਂਕ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰੋ । 4

(ii) ਉਦਪਾਦਨ ਸੰਭਾਵਨਾ ਵੱਕਰ (PPC) ਦੀ ਚਿੱਤਰ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ । ਇਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਲਿਖੋ । 2+2

ਜਾਂ

ਮੰਨ ਲਓ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਕੀਮਤ 12 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਇਕਾਈ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੇ 14 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਇਕਾਈ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਸਦੀ ਮੰਗ 24 ਇਕਾਈਆਂ ਤੋਂ ਘੱਟ ਕੇ 20 ਇਕਾਈਆਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਵਸਤੂ ਦੀ ਮੰਗ ਦੀ ਕੀਮਤ ਲੱਚ (Elasticity of Demand) ਪਤਾ ਕਰੋ । 4

(iii) ਸਥਿਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਦਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਇਸ ਦੇ ਕੀ ਗੁਣ ਅਤੇ ਔਗੁਣ ਹਨ ? 2+2

ਜਾਂ

ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ (BoP) ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ । ਇਸ ਦੀਆਂ ਮੱਦਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ । 2+2

(iv) ਸਾਧਨ ਦੇ ਘਟਦੇ ਵੱਧਦੇ ਪ੍ਰਤੀਫਲ ਦੇ ਨਿਯਮ (Law of Variable Proportion) ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਇਸ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਅਵਸਥਾਵਾਂ (ਪੜਾਵਾਂ) ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ । 2+2

ਜਾਂ

ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ (ਮੁਕਾਬਲਾ) ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ । 4

[Turn over

4. ਸਰੋਤ/ਕੇਸ ਅਧਾਰਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਨ । ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਪੈਰ੍ਹੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹੋ ਅਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਦਿਓ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 1 ਅੰਕ ਦਾ ਹੈ । 2x6=12

(ੳ) ਕੇਂਦਰੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਉਲਟ, ਬਜ਼ਾਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਬਜ਼ਾਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਜਿਵੇਂਕਿ ਅਰਥਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਜ਼ਾਰ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜੋ ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵਟਾਂਦਰੇ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਬਜ਼ਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜਿਥੇ ਆਰਥਿਕ ਇਕਾਈਆਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇਹ ਨੋਟ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ 'ਬਜ਼ਾਰ' ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ 'ਬਜ਼ਾਰ' ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ।

ਬਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਜਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਖ਼ਰੀਦਦਾਰ ਅਤੇ ਵਿਕਰੇਤਾ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣ ਅਤੇ ਜਿਸ 'ਤੇ ਵਟਾਂਦਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕੀਮਤ, ਆਮਤੌਰ 'ਤੇ ਵਸਤੂ ਜਾਂ ਸੇਵਾ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਜੇਕਰ ਖਰੀਦਦਾਰ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵਸਤੂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਵਸਤੂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਉਸ ਵਸਤੂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਮਾਜ ਉਸ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿੰਨਾ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੀਂ ਵਸਤੂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਕ ਇਸ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਰੱਖ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਬਜ਼ਾਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਭੇਜਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਬਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਤਾਲਮੇਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ । ਇੱਕ ਬਜ਼ਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ, 'ਕਿੰਨਾ ਅਤੇ ਕੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ?' ਵਰਗੀਆਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਹੱਲ ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਤਾਲਮੇਲ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕੀਮਤ ਸੰਕੇਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

(i) ਕੇਂਦਰੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕੌਣ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ? 1

(ii) ਵਸਤੂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਕਦੋਂ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ? 1

(iii) ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਬਜ਼ਾਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਹੜੀ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਉਂ ? 1

(iv) ਬਜ਼ਾਰ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? 1

(v) ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਕੌਣ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ? 1

(vi) ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਦੀਆਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਕੀ ਹਨ ? 1

(ਅ) ਜਦੋਂ 2017 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰ (GST) ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਰ ਸੁਧਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ । ਇਸ ਨੇ ਆਬਕਾਰੀ ਕਰ, ਸੇਵਾ ਕਰ ਅਤੇ ਵੈਟ ਵਰਗੇ ਕਈ ਅਸਿੱਧੇ ਕਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਜੋੜਿਆ ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਇਸ ਕਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਦਲਾਅ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ । GST 1.0 ਵਿੱਚ 5 ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਰ ਦਰਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ : 0%, 5%, 12%, 18% ਅਤੇ 28% ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਲਾਸਤਾ ਵਸਤੂਆਂ, ਤੰਬਾਕੂ ਅਤੇ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਕਾਰਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ 'ਤੇ ਵਾਧੂ ਸੈੱਸ । ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਫ਼ਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਾਲੀਏ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਸੀ ਪਰ GST 1.0 ਦੀ ਦਰਾਂ ਦਾ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਤੇ ਵਾਧੂ ਬੋਝ ਪਾਉਣ ਕਾਰਨ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ । ਕਾਰੋਬਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਗੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਲੱਗਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਕਸਰ ਸੋਧਾਂ ਅਤੇ ਉਲਝਣਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਪਰ GST 2.0 ਸੁਚਾਰੂ ਕਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਲਈ ਦਰਾਂ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਵਸਤੂਆਂ ਲਈ 0%, 5%, 18% ਅਤੇ 40% ਦਰਾਂ ਹਨ । 12% ਦੀ ਦਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਵਿਲਾਸਤਾ ਵਸਤੂਆਂ 'ਤੇ 40% ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉੱਚ ਦਰ ਲਗਾ ਕੇ, GST 2.0 ਅਸਪਸ਼ਟਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ,

ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਵਿਲਾਸਤਾ ਵਸਤੂਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਪਸ਼ਟ ਅੰਤਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਮੱਖਣ, ਭਾਂਡੇ, ਸਿਲਾਈ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਟੁੱਥਪੇਸਟ ਵਰਗੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਸਤੂਆਂ ਸਸਤੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ । ਹੁਣ ਰਬੜ, ਨੋਟਬੁੱਕ, ਪੈਨਸਿਲ, ਨਕਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਸੇਵਾਵਾਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਕਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ । ਨਵੀਆਂ ਦਰਾਂ 22 ਸਤੰਬਰ 2025 ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਹਨ । ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਟੌਤੀ ਕਾਰਨ ਮਾਲੀਏ ਦੀ ਘਾਟ ਲਗਭਗ 93,000 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਵਿਲਾਸਤਾ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ 'ਤੇ 40% ਦਰ ਨਾਲ ਮਾਲੀਆ ਲਾਭ ਲਗਭਗ 45,000 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਹੋਵੇਗਾ ।

(i) GST 2.0 ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਉਤਪਾਦ ਸਸਤੇ ਹੋਣਗੇ ? 1

(ii) ਵਿਅਸ਼ਟੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸ਼ਤਰ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹੋ ? 1

(iii) ਤੰਬਾਕੂ ਅਤੇ ਵਿਲਾਸਤਾ ਵਸਤੂਆਂ 'ਤੇ ਉੱਚ ਕਰ ਦਰਾਂ ਕਿਉਂ ਲਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ? 1

(iv) GST 2.0 ਤੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? 1

(v) ਅਸਿੱਧੇ ਕਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੋ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਦਿਓ । 1

(vi) ਨਵੀਂ ਕਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਕੀ ਫਾਇਦੇ ਹਨ ? 1

ਭਾਗ – ਹ

ਵੱਡੇ ਉੱਤਰ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ । ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੱਲ ਕਰੋ । ਹਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ 120 - 150 ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ । ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਸ਼ਨ 6 ਅੰਕ ਦਾ ਹੈ । **2x6=12**

(i) ਉਪਭੋਗਤਾ ਸੰਤੁਲਨ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਇੱਕ ਵਸਤੂ ਦੇ ਉਪਭੋਗ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਗੁਣਵਾਚਕ ਉਪਭੋਗਤਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਉਪਭੋਗਤਾ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ । 2+4

ਜਾਂ

ਸੰਤੁਲਨ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ । ਚਿੱਤਰ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ ਕਿ ਮੰਗ ਅਤੇ ਪੂਰਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਸਮਾਨ ਵਾਧੇ ਨਾਲ ਬਜ਼ਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਕੀਮਤ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ? 2+4

3+3

(ii) ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅੰਕੜਿਆਂ ਤੋਂ

(a) ਬਜ਼ਾਰ ਕੀਮਤ ਤੇ ਕੁੱਲ ਘਰੇਲੂ ਉਤਪਾਦ (GDPMP) ਅਤੇ

(b) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ (NNPFC) ਦੀ ਗਣਨਾ ਕਰੋ ।

ਮਦਾਂ	(ਕਰੋੜ ਰੁ.)
1. ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਤਨਖਾਹ	1000
2. ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ	100
3. ਲਾਭ	250
4. ਵਿਆਜ	380
5. ਸ਼ੁੱਧ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰ	30
6. ਕਿਰਾਇਆ	120
7. ਰਾਇਲਟੀ	150
8. ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸ਼ੁੱਧ ਸਾਧਨ ਆਮਦਨ	–50
9. ਸਥਾਈ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਉਪਭੋਗ	50

ਜਾਂ 2+4

ਮੁਦਰਾ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ? ਇਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਅਤੇ ਗੌਣ ਕਾਰਜ ਕਿਹੜੇ ਹਨ ?

[Turn over

(Hindi Version)

नोट : (i) अपनी उत्तर-पुस्तिका के मुख पृष्ठ पर विषय-कोड/पेपर-कोड वाले खाने में विषय-कोड/पेपर-कोड 026 अवश्य लिखें।

(ii) उत्तर-पुस्तिका लेते ही इसके पृष्ठ गिनकर देख लें कि इसमें मुख पृष्ठ सहित 28 पृष्ठ हैं एवं सही क्रम में हैं।

(iii) उत्तर-पुस्तिका में खाली छोड़े गए पृष्ठ/पृष्ठों के पश्चात् हल किए गए प्रश्न/प्रश्नों का मूल्यांकन नहीं किया जाएगा।

(iv) **सभी** प्रश्न **अनिवार्य** हैं।

(v) इस प्रश्न-पत्र में 5 प्रश्न दिए गए हैं, **सभी** प्रश्नों में उप-भाग दिए गए हैं। प्रश्नों को 5 खंडों में **क, ख, ग, घ** और **ङ** में बाँटा गया है।

(vi) **खंड-क** के प्रश्न संख्या 1 में बहुविकल्पीय / खाली स्थान की पूर्ति / सही-गलत प्रकार के प्रश्न शामिल किये गये हैं। इसमें 20 उप-भाग (i से xx) दिया गया है। प्रत्येक प्रश्न 1 अंक का है।

(vii) **खंड-ख** के प्रश्न संख्या 2 में 10 अति लघु-उत्तरीय प्रश्न दिये गये हैं। प्रत्येक प्रश्न 2 अंकों का है। इन प्रश्नों का उत्तर 40-60 शब्दों में दें।

(viii) **खंड-ग** के प्रश्न संख्या 3 में आंतरिक विकल्प के साथ 4 उप-भाग को शामिल किया गया है। ये सभी लघु उत्तरीय प्रकार के प्रश्न हैं, प्रत्येक प्रश्न 4 अंकों का है। इन प्रश्नों का उत्तर 80-100 शब्दों में दें।

(ix) **खंड-घ** के प्रश्न संख्या 4 में 2 स्रोत आधारित / स्थिति आधारित प्रश्न (क से ख) दिये गये हैं, जिनके नीचे 6 प्रश्न दिये गये हैं। प्रत्येक प्रश्न 1 अंक का है।

(x) **खंड-ङ** के प्रश्न संख्या 5 में 2 उप-भाग (i से ii) शत-प्रतिशत आंतरिक विकल्प के साथ दिया गया है। प्रत्येक उप-भाग 6 अंकों का है, इन प्रश्नों के उत्तर 120-150 शब्दों में दें।

(xi) पंजाबी एवं हिन्दी भाषा में अंग्रेजी भाषा के ही यथार्थ अनुवादित प्रश्न दिए गए हैं। अत: किसी भी भ्रम की स्थिति में अंग्रेजी भाषा के प्रश्न को ही सही माना जाएगा।

नोट : सरल कैल्कुलेटर के उपयोग की अनुमति है।

खंड - क

(एक अंक का प्रश्न)

1. **इस प्रश्न में 20 उप-खंड हैं। सभी प्रश्नों के उत्तर दें। प्रत्येक प्रश्न एक अंक का है।** 20x1=20

(i) दीर्घकाल में केवल परिवर्तनीय कारकों की मात्रा को बढ़ाया या घटाया जा सकता है। (सही/गलत) 1

(ii) सीमांत लागत वक्र, औसत लागत वक्र के न्यूनतम बिंदु पर प्रतिच्छेद करता है। (सही/गलत) 1

(iii) निम्नलिखित प्रश्न में **कथन** (A) और **कारण** (R) दिए गए हैं। निम्नलिखित विकल्पों में से सही विकल्प चुनें। 1

कथन (A) : जब तक सीमांत तुष्टिगुण सकारात्मक रहता है, तब तक कुल तुष्टिगुण बढ़ता है।

कारण (R) : कुल तुष्टिगुण सीमांत तुष्टिगुण का योग है।

विकल्प :

(क) **कथन (A)** और **कारण (R)** दोनों सही हैं और **कारण (R) कथन (A)** की सही व्याख्या है।

(ख) **कथन (A)** और **कारण (R)** दोनों सही हैं और **कारण (R) कथन (A)** की सही व्याख्या नहीं है।

(ग) **कथन (A)** सही है लेकिन **कारण (R)** गलत है।

(घ) **कथन (A)** गलत है लेकिन **कारण (R)** सही है।

(iv) **कॉलम-II** में दिए गए स्पष्टीकरण के साथ **कॉलम-I** की धारणाओं से मेल खाने वाले उपयुक्त विकल्प का चयन करें। 1

कॉलम-I		**कॉलम-II**	
(a)	कुल संप्राप्ति (TR)	(i)	कुल संप्राप्ति उसी दर से बढ़ेगी
(b)	औसत संप्राप्ति (AR)	(ii)	पूर्ण प्रतिस्पर्धी बाज़ार के तहत पूरी तरह से लोचदार होगी
(c)	समान सीमांत संप्राप्ति	(iii)	वस्तुओं की कीमत
(d)	फर्म की औसत संप्राप्ति वक्र	(iv)	मात्रा × कीमत

	(a)	**(b)**	**(c)**	**(d)**
(क)	(iv)	(iii)	(i)	(ii)
(ख)	(iii)	(iv)	(i)	(ii)
(ग)	(ii)	(i)	(iv)	(iii)
(घ)	(iv)	(i)	(iii)	(ii)

(v) निवेश गुणक निर्धारित करने के लिए निम्नलिखित में से कौन सा सही सूत्र है? 1

(क) $K = \frac{1}{1-MPC}$ (ख) $K = \frac{1}{MPS}$

(ग) $K = \frac{\Delta Y}{\Delta I}$ (घ) उपरोक्त सभी

(vi) सरकारी बजट कौन पेश करता है? 1

(क) प्रधानमंत्री (ख) वित्तमंत्री

(ग) गृहमंत्री (घ) राष्ट्रपति

(vii) **कॉलम-I** का **कॉलम-II** से मिलान कीजिए और सही विकल्प चुनिए। 1

कॉलम-I		**कॉलम-II**	
(a)	प्रत्यक्ष कर	(i)	वस्तु एवं सेवा कर
(b)	अप्रत्यक्ष कर	(ii)	आयकर
(c)	राजस्व प्राप्तियाँ	(iii)	विद्यालय निर्माण
(d)	पूँजीगत व्यय	(iv)	कर प्राप्तियाँ

	(a)	**(b)**	**(c)**	**(d)**
(क)	(iv)	(ii)	(iii)	(i)
(ख)	(ii)	(i)	(iv)	(iii)
(ग)	(iv)	(iii)	(ii)	(i)
(घ)	(i)	(ii)	(iv)	(iii)

(viii) लोचशील/तिरती विनिमय दर किसके द्वारा निर्धारित होती है? 1

(क) विदेशी मुद्रा की माँग

(ख) विदेशी मुद्रा की पूर्ति

(ग) (क) और (ख) दोनों

(घ) इनमें से कोई नहीं

(ix) लेखांकन के दृष्टिकोण से भुगतान संतुलन हमेशा __________ होता है। (संतुलित/असंतुलित) 1

(x) अर्थशास्त्र की दुर्लभता संबंधी परिभाषा किसने दी ? 1

(क) एडम स्मिथ

(ख) डॉ. मार्शल

(ग) जे.एस. मिल

(घ) रॉबिन्स

(xi) $P_x * Q_x + P_y * Q_y = M$ समीकरण __________ का प्रतिनिधित्व करता है। 1

(क) उदासीन/अनधिमान वक्र (IC)

(ख) बजट रेखा

(ग) कीमत रेखा

(घ) बजट रेखा/कीमत रेखा

(xii) माँग का नियम __________ पर लागू नहीं होता है। (साधारण वस्तुओं/निम्न कोटि वस्तुओं) 1

(xiii) उत्पादन में वृद्धि के कारण कुल परिवर्तनीय लागत में __________ होगी। 1

(क) वृद्धि

(ख) कमी

(ग) स्थिर

(घ) शून्य

(xiv) यदि पूर्ति की लोच इकाई है, तो वस्तु की कीमत में 10 प्रतिशत की वृद्धि होने पर पूर्ति में कितनी प्रतिशत वृद्धि होगी? 1

(क) 8% (ख) 12% (ग) 15% (घ) 10%

(xv) __________ कीमत वस्तु की संतुलन कीमत से अधिक होती है। (अधिकतम/न्यूनतम समर्थन) 1

(xvi) समष्टि अर्थशास्त्र की अध्ययन की विधि __________ है। 1

(क) माँग और पूर्ति संतुलन विश्लेषण

(ख) आंशिक संतुलन विश्लेषण

(ग) साधारण संतुलन विश्लेषण

(घ) कीमत संतुलन विश्लेषण

(xvii) राष्ट्रीय आय देश के __________ द्वारा प्राप्त होने वाली स्रोत आय का योग है। 1

(क) नागरिकों

(ख) साधारण निवासियों

(ग) गैर-निवासियों

(घ) निवासियों और गैर-निवासियों

(xviii) चालू खाते में एक व्यापारी द्वारा दूसरे व्यापारी को जारी किया गया चेक __________ है। 1

(निकट मुद्रा/आदेश मुद्रा)

(xix) तरलता जाल की स्थिति में मुद्रा की माँग पूरी तरह से लोचशील होती है। (सही/गलत) 1

(xx) यदि सीमांत उपभोग प्रवृत्ति (MPC) = 0.6 तो सीमांत बचत प्रवृत्ति (MPS) का मूल्य क्या है? 1

(क) 0.6 (ख) 0.4 (ग) −0.6 (घ) −0.4

खंड - ख

2. अति लघु उत्तरीय प्रश्न। प्रत्येक प्रश्न का उत्तर 40-60 शब्दों में लिखें। प्रत्येक प्रश्न 2 अंकों का है। 10x2=20

(i) मुद्रा की माँग किन उद्देश्यों के लिए होती है? 2

(ii) पूर्ण रोज़गार से क्या तात्पर्य है? 2

(iii) सरकारी बजट से क्या तात्पर्य है? 2

(iv) व्यापार संतुलन 10,000 करोड़ रुपये का घाटा दर्शाता है। आयात का मूल्य 25,500 करोड़ रुपये है। निर्यात का मूल्य क्या होगा? 2

(v) व्यष्टि अर्थशास्त्र की परिभाषा लिखें। 2

(vi) एकदिष्ट अधिमान (monotonic preferences) क्या हैं? 2

(vii) किसी फर्म के निम्नलिखित आँकड़ों से सीमांत उत्पाद (MP) की गणना कीजिए। 2

श्रम	10	20	30	40	50
कुल उत्पाद	100	220	360	460	500

(viii) पूर्ति को प्रभावित करने वाले कोई दो कारक लिखिए। 2

(ix) 'अदृश्य हाथ' (invisible hands) से आप क्या समझते हैं? 2

(x) स्टॉक और प्रवाह में अंतर स्पष्ट कीजिए। 2

खंड - ग

3. लघु उत्तरीय प्रश्न। प्रत्येक उत्तर 80 - 100 शब्दों में लिखें। प्रत्येक प्रश्न 4 अंक का है। 4x4=16

(i) निम्नलिखित आँकड़ों के अनुसार निजी आय (Private Income) निर्धारित करें : 4

मदें	राशि (करोड़ रु में)
1. घरेलू उत्पाद से निजी क्षेत्रक की आय	254
2. सरकारी क्षेत्रक से शुद्ध परिचालन हस्तांतरण	10
3. शेष विश्व को निवल / शुद्ध परिचालन हस्तांतरण	4
4. राष्ट्रीय ऋण पर ब्याज	10
5. विदेशों से प्राप्त निवल / शुद्ध साधन आय	–3

अथवा 4

केन्द्रीय बैंक और वाणिज्यिक बैंक/व्यापारिक बैंक में अंतर कीजिए।

[Turn over

(ii) उत्पादन संभावना वक्र (PPC) को आरेख द्वारा समझाइए। इसकी दो विशेषताएँ लिखें। 2+2

अथवा

मान लीजिए कि किसी वस्तु की कीमत 12 रुपये प्रति इकाई से बढ़कर 14 रुपये प्रति इकाई हो जाती है, तो उसकी माँग 24 इकाई से घटकर 20 इकाई हो जाती है। वस्तु के लिए माँग की कीमत लोच (Elasticity of demand) का निर्धारण करें। 4

(iii) स्थिर विनिमय दर का क्या अर्थ है? इसके फायदे और नुकसान क्या हैं? 2+2

अथवा

भुगतान संतुलन (BoP) क्या है? इसकी मदों का वर्णन कीजिए। 2+2

(iv) परिवर्तनीय अनुपात के नियम (Law of Variable Proportion) से आपका क्या तात्पर्य है? इसके तीन चरणों का वर्णन कीजिए। 2+2

अथवा

पूर्ण प्रतिस्पर्धी बाज़ार की विशेषताओं का वर्णन कीजिए। 4

खंड - घ

4. **स्रोत/स्थिति आधारित प्रश्न। निम्नलिखित गद्यों को पढ़ें और उसके नीचे दिए गए सभी प्रश्नों के उत्तर दें। प्रत्येक प्रश्न 1 अंक का है।** 2x6=12

(क) केन्द्रीय नियोजित अर्थव्यवस्था के विपरीत बाज़ार अर्थव्यवस्था में, सभी आर्थिक गतिविधियाँ बाज़ार की शक्तियों द्वारा निर्धारित की जाती हैं। जैसा कि अर्थशास्त्र में अध्ययन किया गया है, 'बाज़ार एक ऐसी संस्था है जो आर्थिक गतिविधियों को अंजाम देने वाली इकाइयों के आदान-प्रदान का आयोजन करती है। दूसरे शब्दों में, बाज़ार विभिन्न प्रणालियों का एक समूह है जहाँ आर्थिक इकाईयां स्वतंत्र रूप से एक-दूसरे के साथ अपने उत्पादों का आदान-प्रदान करती हैं। यह ध्यान रखना महत्त्वपूर्ण है कि अर्थशास्त्र में उपयोग किया जाने वाला शब्द 'बाज़ार' आमतौर पर उपयोग किए जाने वाले शब्द 'बाज़ार' से काफी अलग है। बाज़ार प्रणाली में सभी वस्तुओं या सेवाओं का एक निश्चित मूल्य होता है जिस पर खरीदार और विक्रेता सहमत होते हैं और जिस पर विनिमय होता है। कीमत, सामान्य रूप मे, किसी वस्तु या सेवा के सामाजिक मूल्यांकन को संदर्भित करती है। यदि किसी विशेष उत्पाद की माँग अधिक है, तो उस उत्पाद की कीमत बढ़ जाती है। यह उस वस्तु के उत्पादकों को इंगित करता है कि समग्र रूप से समाज उस वस्तु को वर्तमान में उत्पादित होने की तुलना में अधिक चाहता है और इस तरह की वस्तु के उत्पादकों को इसके कारण अपना उत्पादन बढ़ाने की संभावना है। इस प्रकार, वस्तुओं और सेवाओं की कीमतें बाज़ार में सभी व्यक्तियों को महत्त्वपूर्ण जानकारी भेजती हैं और बाज़ार प्रणाली में सामंजस्य प्राप्त करने में मदद करती हैं। बाज़ार प्रणाली में, 'कितना और क्या उत्पादन करना है?' जैसी केंद्रीय समस्याओं का समाधान आर्थिक गतिविधियों के समन्वय से किया जाता है जो मूल्य संकेतों के माध्यम से किया जाता है।

(i) केन्द्रीय नियोजित अर्थव्यवस्था में सभी आर्थिक गतिविधियों को कौन निर्धारित करता है? 1

(ii) नीचे दिए गए आँकड़ों से : 3+3

(a) बाज़ार मूल्य पर सकल घरेलू उत्पाद (GDPMP) और

(b) राष्ट्रीय आय (NNPFC) की गणना करें।

मदें	(करोड़ ₹)
1. वेतन और मजदूरी	1000
2. सामाजिक सुरक्षा में नियोक्ता का योगदान	100
3. लाभ	250
4. ब्याज	380
5. शुद्ध अप्रत्यक्ष कर	30
6. किराया	120
7. रॉयल्टी	150
8. विदेशी स्रोतों से शुद्ध साधन आय	–50
9. स्थिर पूँजी की खपत/उपभोग	50

अथवा

मुद्रा का क्या अर्थ है? इसके प्राथमिक और द्वितीयक कार्य क्या हैं? 2+4

(English Version)

Note :

(i) *You must write the Subject-code/Question paper-code* **026** *in the box provided on the title page of your answer-book.*

(ii) *Make sure that the answer-book contains 28 pages (including title page) and properly serialized as soon as you receive it.*

(iii) *Question/s attempted after leaving blank page/s in the answer-book would not be evaluated.*

(iv) *All questions are* ***compulsory.***

(v) *Question paper contains 5 questions which are having sub-parts in all and has five Sections - A, B, C, D and E.*

(vi) *Section - A contains question No. 1 Multiple Choice / Fill in the blanks / True-False questions in 20 sub-parts (i to xx) carrying* ***one mark*** *each.*

(vii) *Section - B contains question No. 2 which has 10 very short answer type questions carrying 2 marks each. Answer to each questions should be given in* ***40-60*** *words.*

(viii) *Section - C contains question No. 3 which has 4 sub-parts with internal choice of short answer type questions carrying 4 marks. Answer to these questions should be given in 80-100 words.*

(ix) *Section - D contains question No. 4 comprises 2 Source Base / Case Base questions [(A) & (B)] with 6 follow up questions. Each question carries 1 mark.*

(x) *Section - E contains question No. 5 which has 2 sub-parts (i to ii) with complete internal choice. Each sub-part (question) carries 6 marks. Answer to these sub-parts (Questions) should be given in 120-150 words.*

(xi) *Punjabi and Hindi Versions of questions are true translation of English Version. So in the case of any confusion consider English Version to be Correct.*

Note : Use of Simple Calculator is allowed.

Section - A

(One Mark Questions)

1. **This question has 20 sub-parts. All the questions are compulsory. Each question carries 1 mark.** **20x1=20**

(i) In the long run only the quantity of variable factors can be increased or decreased. (True/False) 1

(ii) The marginal cost curve intersects the average cost curve at its minimum point. (True/False) 1

(iii) In the following question, **Statement (A)** and **Reason (R)** are given. Choose the **correct** option. 1

Statement (A) : As long as marginal utility remains positive, total utility increases.

Reason (R) : Total utility is the sum of total marginal utility.

Options :

(A) Both **Statement (A)** and **Reason (R)** are correct and **Reason (R)** is the correct explanation of **Statement (A).**

(B) Both **Statement (A)** and **Reason (R)** are correct and **Reason (R) is not** the correct explanation of **Statement (A).**

(C) **Statement (A)** is correct but **Reason (R)** is wrong.

(D) **Statement (A)** is wrong but **Reason (R)** is correct.

(iv) Match the items given in **Column-I** with the explanation given in **Column-II**. Choose the **correct** option. 1

	Column-I		**Column-II**
(a)	Total Revenue	(i)	Total Revenue will increase at the same rate
(b)	Average Revenue	(ii)	Will be perfectly elastic under perfect competition
(c)	Constant Marginal Revenue	(iii)	Price of the good
(d)	Average Revenue curve of the firm	(iv)	Price × Quantity

	(a)	**(b)**	**(c)**	**(d)**
(A)	(iv)	(iii)	(i)	(ii)
(B)	(iii)	(iv)	(i)	(ii)
(C)	(ii)	(i)	(iv)	(iii)
(D)	(iv)	(i)	(iii)	(ii)

(v) Which of the following is the correct formula of investment multiplier ? 1

(A) $K = \frac{1}{1-MPC}$

(B) $K = \frac{1}{MPS}$

(C) $K = \frac{\Delta Y}{\Delta I}$

(D) All of the above

(vi) Who presents the Government Budget ? 1

(A) The Prime Minister

(B) The Finance Minister

(C) Minister of Home Affairs

(D) The President

[Turn over

(vii) Select the correct option by matching Column-I with Column-II. 1

	Column-I		Column-II
(a)	Direct Tax	(i)	Goods and Services Tax
(b)	Indirect Tax	(ii)	Income Tax
(c)	Revenue Receipts	(iii)	Construction of School
(d)	Capital Expenditure	(iv)	Tax Receipts

	(a)	(b)	(c)	(d)
(A)	(iv)	(ii)	(iii)	(i)
(B)	(ii)	(i)	(iv)	(iii)
(C)	(iv)	(iii)	(ii)	(i)
(D)	(i)	(ii)	(iv)	(iii)

(viii) Which factors determine the flexible exchange rate ? 1

(A) The demand for foreign exchange

(B) The supply of foreign exchange

(C) Both (A) and (B)

(D) None of these

(ix) Balance of payment always ________ in accounting sense. (balances / unbalances) 1

(x) Who gave the scarcity definition of Economics ? 1

(A) Adam Smith (B) Dr. Marshall

(C) J.S. Mill (D) Robbins

(xi) The equation $P_x*Q_x + P_y*Q_y = M$ represents ________. 1

(A) Indifference curve (B) Budget line

(C) Price line (D) Budget line / Price line

(xii) The law of demand does not apply to ________. (Normal goods / Inferior goods) 1

(xiii) With an increase in production, total variable cost will ________. 1

(A) Increase (B) Decrease

(C) Constant (D) Zero

(xiv) If the elasticity of supply is unity, what percentage increase in the supply of a good will occur if the price of the good increases by 10 percent ? 1

(A) 8% (B) 12% (C) 15% (D) 10%

(xv) ________ price is more than the equilibrium price of the good in market. 1
(Ceiling / Minimum Support)

(xvi) Methodology of study in Macroeconomics is ________. 1

(A) demand and supply equilibrium analysis

(B) partial equilibrium analysis

(C) general equilibrium analysis

(D) price equilibrium analysis

(xvii) National income is the sum total of the factor incomes received by ________ of a nation. 1

(A) citizens

(B) normal residents

(C) non-residents

(D) residents and non-residents

(xviii) A cheque issued by one merchant to another merchant in the current account is a ________. (Near money / Fiat money) 1

(xix) During liquidity trap the demand for money is perfectly elastic. (True / False) 1

(xx) If the Marginal Propensity to Consume (MPC) = 0.6, what will be the value of the Marginal Propensity to Save (MPS) ? 1

(A) 0.6 (B) 0.4 (C) − 0.6 (D) − 0.4

Section - B

2. **Very short answer questions. Each question should be answered in 40 - 60 words. Each question carries 2 marks.** **10x2=20**

(i) Mention the purposes for which money is demanded ? 2

(ii) What is meant by full employment ? 2

(iii) Define government budget. 2

(iv) Balance of trade shows a deficit of Rs. 10,000 crore. The value of the imports is Rs. 25,500 crore. What will be the value of the exports ? 2

(v) Define Micro Economics. 2

(vi) What are monotonic preferences ? 2

(vii) Calculate the marginal product from the following information of a firm. 2

Labour	10	20	30	40	50
Total Product	100	220	360	460	500

(viii) Write any two factors affecting supply 2

(ix) What do you mean by invisible hands ? 2

(x) Distinguish between stock and flow. 2

Section - C

3. **Short answer questions. Answer each question in 80 - 100 words. Each question carries 4 marks.** 4x4=

(i) Determine Private Income according to the following data :

Items	Amount (Rs. In crore)
1. Income occuring to private sector from Domestic product	254
2. Current net transfers from govt. administrative departments	10
3. Current net transfers to the rest of the world	4
4. Interest on the National Debt	10
5. Net factor Income from abroad	−3

OR

Distinguish between Central bank and Commercial bank.

(ii) Explain the Production Possibility Curve (PPC) with diagram. What are its two characteristics ?

OR

Suppose the price of a commodity increases from 12 rupees per unit to 14 rupees per unit and its demand decreases from 24 units to 20 units. Determine the price elasticity of demand for the commodity.

(iii) What is meant by a fixed exchange rate ? What are its advantages and disadvantages ?

OR

What is Balance of Payments (BoP) ? Describe its constituents.

(iv) What do you mean by the Law of Variable Proportion ? Describe its three stages.

OR

Describe characteristics of perfectly competitive market.

Section - D

4. **Source / Case Study based questions. Read the following paragraphs and answer the given questions. Each question carries 1 mark.** **2x6=12**

(A) In contrast to a centrally planned economy, in a market economy, all economic activities are organised through the market. A market, as studied in Economics, is an institution which organises the free interaction of individuals pursuing their respective economic activities. In other words, a market is a set of arrangements where economic agents can freely exchange their endowments or products with each other. It is important to note that the term 'market' as used in Economics is quite different from the common sense understanding of a market. In a market system, all goods or services come with a price (which is mutually agreed upon by the buyers and sellers) at which the exchanges take place. The price reflects, on an average, the society's valuation of the good or service. If the buyers demand more of a certain good, the price of that good will rise. This signals to the producers of that good that the society as a whole, wants more of that good than is currently being produced and the producers of the good, in their turn, are likely to increase their production. In this way, prices of goods and services send important information to all the individuals across the market and help achieve coordination in a market system. Thus, in a market system, the central problems regarding 'how much and what to produce' are solved through the coordination of economic activities brought about by the price signals.

(i) What is meant by market ? 1

(ii) Who determines the equilibrium in the market ? 1

(iii) What are the main central problems of the economy ? 1

(iv) Who determines all economic activities in a centrally planned economy ? 1

(v) When does the price increase ? 1

(vi) Which of the following system do you prefer out of the centrally planned economy and the market economy and why ? 1

(B) When the Goods and Services Tax (GST) was first introduced in 2017, it was considered a major tax reform in India since independence. It integrated several indirect taxes like excise, service tax and VAT into a single unified tax system. But with the passage of time, this tax system also needed to be changed. GST 1.0 included 5 major tax rates - 0%, 5%, 12%, 18% and 28% as well as additional cess on items such as luxury goods, tobacco and expensive cars. Though it was aimed at increasing revenue in an affordable manner, the GST 1.0 rates were criticised for being complex and putting an additional burden on small enterprises. Traders found it difficult to classify goods accurately, which often led to corrections and confusion. But GST 2.0 offers a streamlined tax system. The government has significantly reduced the number of rates and product categories for clarity. There are now rates of 0%, 5%, 18% and 40% for commodities. By eliminating the 12% rate and imposing a special higher rate of 40% on luxury goods, GST 2.0 removes ambiguity. It makes, a clear distinction between necessities, simple and luxury goods. Essential items like butter, utensils, sewing machines and toothpaste will be cheaper. Now there will be no tax on rubber, notebooks, pencils, maps and health services. The new rates are effective from September 22, 2025. The revenue shortfall on account of rate cut will be around Rs. 93,000 crore but the revenue gain on luxury goods at the rate of 40% will be around Rs. 45,000 crore.

(i) What do you mean by GST 2.0 ? 1

(ii) Which three types of goods have you studied in Micro Economics ? 1

(iii) Why high tax rates are imposed on tobacco and luxury goods ? 1

(iv) What do you think of GST 2.0 ? 1

(v) Give two examples of indirect taxes. 1

(vi) What are the advantages of the new tax system ? 1

Section - E

5. **Long Answer Type Questions. Answer both questions. Answer each question in 120 - 150 words. Each question carries 6 marks.** **2x6=12**

(i) What is meant by consumer equilibrium ? Explain the consumer equilibrium with the help of cardinal equilibrium analysis in case of consumption of a single commodity. **2+4**

OR

Define equilibrium price. Explain with diagram how market equilibrium price is affected by simultaneous and equal increase in demand and supply. **2+4**

(ii) Calculate the following using the given data : **3+3**

(a) Gross Domestic Product at Market Price (GDPMP) and

(b) National Income (NNPFC).

Items	(Crore Rs.)
1. Salary and Wages	1000
2. The employer's contribution to Social Security	100
3. Profit	250
4. Interest	380
5. Net Indirect Taxes	30
6. Rent	120
7. Royalty	150
8. Net factor income from abroad	−50
9. Consumption of fixed capital	50

OR

What is money ? What are its primary and secondary functions ? **2+4**